Opgesteld door: Niek van den Berg (kennismakelaar Kennisrotonde)
Geraadpleegd expert: Marc van der Meer (expert onderwijsarbeidsmarkt)
Vraagsteller: beleidsmedewerker Ministerie van OCW
Referentie: Kennisrotonde. (2023). *Welke interventies zijn nodig om een beroepsorganisatie van leraren te realiseren en in stand te houden?* (1e update) (KR.654).

11 juli 2019 - update 2 april 2023

Vraag

Welke interventies zijn nodig om een beroepsorganisatie van leraren te realiseren en in stand te houden?

Kort antwoord

Er is maar weinig empirisch onderzoek beschikbaar over de ontwikkeling van beroepsorganisaties in het onderwijs. Gegeven de beperkte stand van de kennis, lijkt het faciliteren van zelfsturing door de beroepsgroep het meest veelbelovend om een beroepsorganisatie te realiseren en in stand te houden. Dit geldt vooral als die beroepsorganisatie een professionele oriëntatie centraal stelt, zoals in het geval van de ontwikkeling van een professionele standaard. Belangrijk daarbij is dat een beroepsorganisatie het draagvlak onder de leden borgt door de tijd te nemen voor een brede bespreking van voorstellen.

Toelichting antwoord

De roep om een (zelf)georganiseerde beroepsgroep van leraren voert terug naar de oproep van de Stuurgroep Beroepskwaliteit Leraarschap (Akkerman & Mentink, 1997). Een aantal jaren later legde de Wet op de Beroepen in het Onderwijs (2004) het leraarschap als onderwijskundige professie vast. Impulsen voor de professionele ontwikkeling van leraren die daarop volgden zijn onder meer het Actieplan Leerkracht (2008), het Professioneel Statuut (2009), de Lerarenagenda 2013-2020, het voornemen om een Lerarenregister te realiseren, en de Lerarenbeurs en Promotiebeurs. De Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL) had het opstellen van bekwaamheidseisen tot taak. SBL is later omgevormd tot Onderwijscoöperatie (James & Van der Meer, 2018).

In zijn Verkenning Leraren constateerde Rinnooy Kan (2018) dat er op verschillende van de hierboven genoemde punten vooruitgang is geboekt, maar dat de Onderwijscoöperatie als versterker van de beroepsgroep onvoldoende succesvol is

gebleken. Leraren voelden zich onvoldoende betrokken en vonden de nadruk op het Lerarenregister eerder bedreigend dan ondersteunend. Rinnooy Kan pleitte voor het faciliteren van een bottom-up vorming van een beroepsgroep, ter vervanging van de Onderwijscoöperatie (die zichzelf in 2018 ophief). In zijn kamerbrief over de Versterking van de Leraar van januari 2019 nam toenmalig minister Slob het advies van Rinnooy Kan over om een door leraren zelf vormgegeven beroepsorganisatie te faciliteren.

Hierop aansluitend namen enkele leraren in 2020 het initiatief tot het *Lerarencollectief* voor het primair onderwijs, dat zich sinds 2022 ook op het voortgezet onderwijs richt. Daarnaast is er voor het middelbaar beroepsonderwijs de *Beroepsvereniging Opleiders MBO* (BVMBO). De BVMBO was al in 2010 gestart, aanvankelijk voor docenten, sinds 2015 ook voor instructeurs in het mbo. Voor lerarenopleiders is er de *VELON*, die zich onder meer richt op professionalisering en een beroepsregister (Oolbekkink-Marchand et al., 2020). Verder zijn er vele vakverenigingen van leraren en vakdidactici, vooral in het voortgezet onderwijs.

Beroepsorganisaties bewaken de kwaliteit, bevorderen de emancipatie en/of behartigen de belangen van leraren

Beroepsorganisaties van professionals hebben een aantal functies. Lerarenorganisaties vervullen deze functies in meer of mindere mate naast elkaar.

- Ten eerste bewaken beroepsorganisaties van leraren de eisen waaraan je moet voldoen om als leraar te gaan werken en wat het niveau van het beroep is. Naast opleidingen hebben verschillende andere instrumenten daarbij een rol, denk aan een kennisbasis, beroepsstandaard, beroepscode, gedragsregels en beroepsregister (Bots, 2007; Brekelmans & Van Es, 2017; Coonen, 2010; Heemskerk & Wats, 2014; Heystek & Lethoko, 2001; Milius & Becht, 2014; Schiffelers et al., 2014).
- Beroepsorganisaties van professionals kunnen ten tweede de emancipatie van de beroepsgroep ondersteunen (Boot, 2019). Daar waar professionaliteit en leercultuur zijn weggezakt, kan een beroepsorganisatie ook bijdragen aan het herstel daarvan (Heystek & Lethoko, 2001). Hoewel verwacht zou mogen worden dat beroepsorganisaties ook bijdragen aan de ontwikkeling van een collectieve identiteit en verbetering van het imago van de beroepsgroep, draagt volgens onderzoek onder leraren participatie in beroepsgroepen in het onderwijs (nog niet) zichtbaar bij aan het zelfbeeld en de beroepstrots van leraren (Córvers et al., 2017).
- Verder zijn beroepsorganisaties aanspreekpunt voor en namens de beroepsgroep. In het verlengde daarvan ligt belangenbehartiging op inhoudelijk terrein en (met name door vakbonden) op rechtspositioneel vlak (Leune, 1998; Mok et al., 1998).

Deze drie functies van beroepsorganisaties komen vooral uit de verf bij beroepen met de volgende kenmerken (zie onder meer Bots, 2007; Heystek & Lethoko, 2001; Van der Ploeg et al., 2004; Van Veen et al., 2009):

- een kennisbasis ondersteund met evidentie;
- een lang opleidingstraject en hoge kwalificatie-eisen;
- een basis in wet- en regelgeving;
- autonomie in de beroepsuitoefening;

- mechanismen voor toegang, selectie en controle (denk aan diplomering en registervorming);
- hoogbeoordeelde en onvervangbare (essentiële) dienstverlening;
- een hoog inkomen, prestige en respect.

Afgaand op deze lijst is het leraarsberoep volgens sommigen een semiprofessie, onder andere vanwege de sterke en toenemende externe sturing (Coonen, 2010; Leune, 1998). Anderen spreken van 'streetlevel professionals' omdat ze hun inhoudelijke basis die ze in hun opleiding verwerven, verder ontwikkelen op hun werkplek in de school, binnen alle kaders die daar gelden (Brekelmans & Van Es, 2017).

De meeste leraren - en lerarenopleiders - ervaren de meeste zeggenschap in hun lokaal, minder op schoolniveau. Ze hebben een beperkte invloed op hun opleiding en werk (Hogeling et al., 2009; Leune, 1998; Swennen, 2012, 2013). Ook heeft het leraarschap vergeleken met andere professies een relatief laag inkomen en beroepsprestige (Van der Ploeg & Córvers, 2018; Córvers, 2019).

Zelfsturing door de beroepsgroep kan bijdragen aan beroepsvorming, maar heeft ook risico's

Op basis van internationaal vergelijkend onderzoek concluderen Mok et al. (1998) dat met name zelfsturing door de beroepsgroep bijdraagt aan verdere beroepsvorming. Dit werkt beter dan via sturing door de overheid of door belanghebbenden van buiten de beroepsgroep (zie ook Freidson, 2001, aangehaald door Van der Meer, 2014).

Brekelmans en Van Es (2017) komen in hun (juridische) analyse van zelfregulering en zelfordening door beroepsgroepen tot de conclusie dat de ontwikkeling van een professionele standaard door de beroepsgroep leraren wenselijk is. Een dergelijke standaard ondersteunt de leraar als professional en draagt daarmee bij aan kwalitatief goed onderwijs. Zo'n standaard vergt echter tijd om te ontwikkelen, moet dynamisch zijn, en moet geen keurslijf zijn, maar een houvast voor het handelen.

Bovendien is er daadwerkelijke zelfregulering met een breed draagvlak binnen de beroepsgroep nodig; iets waar de Onderwijscoöperatie volgens de auteurs onvoldoende op heeft ingezet. Het is beter om een professionele standaard (of code als onderdeel daarvan) breed in de beroepsgroep te bespreken en niet direct vast te laten stellen door afgevaardigden van de beroepsgroep (Brekelmans & Van Es, 2017).

Overigens kan zelfsturing door de beroepsgroep ook risico's meebrengen. Dit kan onder meer het geval zijn bij versnippering van leden over verschillende beroepsorganisaties. Ook is de grondwettelijke overheidsverantwoordelijkheid voor het onderwijs niet altijd goed overdraagbaar aan beroepsorganisaties. Verder kan er in beroepsorganisaties een spanning zijn tussen een vakbondsoriëntatie en een professionele oriëntatie, waarbij de eerste ten koste kan gaan van de tweede (Leune, 1998; Schokker et al., 2023).

Geraadpleegde bronnen

Akkerman, P. W. C., & Mentink, D. (1997). *Stuurgroep Beroepskwaliteit Leraarschap.Tekenen voor Kwaliteit.* Wolters-Noordhoff.

Boot, J. M. (2018). Ontwikkeling van de kennisinfrastructuur van de verpleging en verzorging. In: M. van der Meer & E. Verheijen (2018). *De 'blik van buiten'. Ontwikkeling van de kennisinfrastructuur en professionalisering in het mbo. Een analyse van vier sectoren* (p.95-103). ecbo.

Bots, J. M. (2007). Beroepsvorming stimuleren: opdracht voor de VCR en de opleidingen. *Management, Control & Accounting (MCA), 2007*(1), 18-22.

Brekelmans, F. & Van Es, M. (2017). De professionele standaard in het onderwijs: enkele kanttekeningen. *School en Wet, juni 2017*, 5-12.

Coonen, H. W. A. M. (2010). *Professional governance door leraren*. In: R. Klarus & F. de Vijlder (red.). Wat is goed onderwijs? Bestuur en regelgeving (p.135-155). Boom: Lemma.

Córvers, F. (2019). *De arbeidsmarktpositie van leraren: cycli, trends en (on)gewenst beleid op de onderwijsarbeidsmarkt.* Keynote Onderwijs Research Dagen 2019.

Córvers, F., Mommers, A., Van der Ploeg, S., & Sapulete, S. (2017). *Status en imago van de leraar in de 21ste eeuw* (ROA-R-2017/5). ROA.

Freidson, E. (2001). *Professionalism: the Third Logic*. Polity Press.

Hogeling, L., Wartenbergh-Cras, F., Pass, J., Jacobs, J., Vrielink, S., & Honingh, M. (2009). *De zeggenschap van leraren. Nulmeting in het po, vo, mbo en hbo.*. ResearchNed.

Heemskerk, E., & Wats, M. (2014). De professie van het toezicht houden. *Goed Bestuur & Toezicht, 2*(2014), 33-39.

Heystek, J. & Lethoko. M. (2001). The contribution of teacher unions in the restauration of teacher professionalism and the culture of learning and teaching. *South Africa Journal of Education, 21*(4), 222-228.

James, N., & Van der Meer, M. (2018). Rondom het Nationaal Onderwijsakkoord: Bestuurlijke samenwerking in de Stichting van het Onderwijs en de Onderwijscoöperatie. In: Córvers, F. & Van der Meer, M. (2018). *Onderwijs aan het werk – 2018. Analyse, feiten en visie over werken in het onderwijs* (p.229-239). Den Haag: CAOP.

Leune, J. M. G. (1998). *Het leraarschap: knelpunten en perspectieven.* In: H. Kleijer & G. Vrieze (red.). Leraarsberoep tussen kentering en continuïteit.

Milius, H. & Becht, P. (2014). Professionele standaarden in de rechtspraak. *Rechtstreeks, 1*(2014), 12-16.

Mok, A. L., Vrieze, G., & Warmerdam, J. (1997). *Beroepsstandaarden voor leraren in het buitenland.* Nijmegen: ITS.

Mok, A., Blees-Booij, A., & Vrieze, G. (1998). Het proces van beroepsvorming bij leraren. *Sociologische Gids, 45*(6), 404-425.

Oolbekkink-Marchand, H., Kools, Q., Stokhof, H., & Vervoort, M. (2020). *De Staat van de Lerarenopleider*. VELON.

Rinnooy Kan, A. (2018). *Verkenning Leraren.* Bijlage bij Aanbiedingsbrief Verkenning Leraren. Ministerie van OCW.

Schiffelers, M.-J., Bos, A., & Noordegraaf, M. (2014). 'Collectief vakmanschap'. Leren van professionele standaarden in andere beroepsgroepen. *Rechtstreeks, 1*(2014), 17-36.

Schokker, T., Rouw, R., & Wijfjes, D. (2023). Leraarschap als publieke professie. In M. van der Meer, F. Córvers & R. van der Aa. *Onderwijs aan het werk – 2023. Analyses, feiten en visies over werken in het onderwijs* (pp.234-243). CAOP.

Swennen, A. (2012). *Van oppermeesters tot docenten hoger onderwijs: De ontwikkeling van het beroep en de identiteit van lerarenopleiders* (proefschrift). Amsterdam: VU.

Swennen, A. (2013). De ontwikkeling van het beroep van lerarenopleiders: een historisch perspectief. *Tijdschrift voor lerarenopleiders, 34*(4), 7-18.

Van der Ploeg, S., & Córvers, F. (2018). *Beroepsprestige van leraren gedaald.* In: Córvers, F. & Van der Meer, M. (2018). Onderwijs aan het werk – 2018. Analyse, feiten en visie over werken in het onderwijs (p.63-72). CAOP.

Van Veen, K., Meirink, J. A., & Zwart, R. C. (2009). *Het leren van docenten in het kader van herregistratie*. Expertisecentrum leren van docenten.

Van der Meer, M. (2014). *Vakmensen en bewust vertrouwen*. (oratie) Tilburg University.

Wet op de beroepen in het onderwijs. (2004, 30 juni). Overheid.nl. Geraadpleegd op 2 april 2023 van https://wetten.overheid.nl/BWBR0016944/2013-07-04

Onderwijssector

Alle sectoren

Trefwoorden

Beroepsorganisaties, beroepsvorming